

Pulane ya u Funza

TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

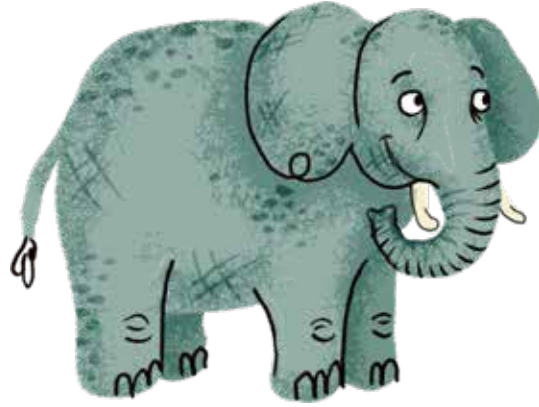
THEMO YA 3

GIREIDI YA

1

Pulane ya u Funza

GIREIDI YA 1 | THEMO YA 3

TSHIVENDA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

THEMO YA 3 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha ñivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Zwiambaro zwashu**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tutula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Zwiambaro zwine na zwi funesa ndi zwifhio?
 - Ndi nga mini ni tshi funesa izwi zwiambaro?
 - Arali ni tshi nga wana zwiambaro kana zwienda, ndi zwifhio zwine na nga tama u fhiwa zwone?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala: Sila li funwa nga muambari.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tutuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Murero hoyu u a mba uri zwithu zwi takelelwa nga we a zwi nanga.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya
2 Firizi dza
Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 4.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṭuku oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽiṭuku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṭuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭḽedeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 1

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Ndi dzhasi laṅga!*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Wanungo. Liṅwe duvha nga matsheloni a vhuria, o vuwa o takalela u ambara dzhasi laṅwe liṅe a li funesa. Fhedzi musi a tshi ya waḍiroboni a tshi toḍa u li dzhia, lo vha li si tsheeho! Wanungo o thoma u dinalea musi a tshi vhona murathu wawe mutuku ane a pfhi Ndifelani o li ambara. O sinyuwa a humbula uri Ndifelani o tswa dzhasi laṅwe. Wanungo o mbo di setsha kha dzi dirowa dza Ndifelani a wana zwiambaro zwawe zwinzhi zwa kale. O zwi lingedza, fhedzi zwoṭhe zwo vha zwi zwiṭuku vhukuma. Wanungo o pfha o sinyuwa vhukuma uri Ndifelani o dzhia zwiambaro zwawe zwoṭhe. Wanungo u do dzula o sinyuwa, kana mme awe vha do mu thusa u tumbula tshimangadzo tshavhuḍi nga ha u hula?*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 4.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *u tetemela: U tetemela ngauri wa pfha u rotholesa kana u tshuwa.*
 - *Vhukuse: U vha na vhuphuvhephuvhe na u dudela.*
 - *u sa tsha linganiwa: U aluwa wa sa tsha linganiwa nga tshithu.*
3. **Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṱwe na liṱwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṱwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya
2 Firizi dza
Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 5.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2..**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭḽodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Ndi dzhasi ḽanga!*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 5.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *zwiambaro: Zwine vhathu vha zwi ambara.*
 - *Saizi: Tshithu ndi tshihulwane kana tshiṭuku lungafhani.*
 - *Fushea: Zwiambaro zwine zwa pfhala zwo dzula zwavhudi kha muvhili waṅu.*
 - b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 6.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Tshiṅwe tsha zwiitisi zwa uri ri ambare zwiambaro ndi u itela tsireledzo. Zwiambaro zwashu zwi ri tsireledza kha mutsho, kha u luṅwa nga zwickhokhonono na u huvhala musi ri tshi khou ita zwithu zwo fhambanaho sa u tamba bola ya milenzhe.*
 - *Kha mutsho u rotholaho, ri tea u ambara zwiambaro zwi no fukedza mivhili nahone zwa ita uri vhududo vhu si tuwe mivhilini yashu. Vhunzhi ha vhududo ha mivhili yashu vhu a bva nga kha ṭhoho, zwanda na nayo dzashu. Hezwi zwi amba uri musi hu tshi rothola, ri tea u ambara swogisi, magilaṭa na miṅadzi zwi dudelaho.*
 - *Kha mutsho u fhisaho, ri tea u ambara zwiambaro zwi no ri tsireledza kha divha na mufhiso. Muṅadzi u re na lumeme lwo tanḁavhuwaho u ri tsireledza kha u swa nga divha na kha mufhiso wo kalulaho. Ri tea hafhu na u ambara zwiambaro zwi sa lemeli zwi no fukedza lukanda lwashu.*
3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**
 - a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅila i tevhelaho:
 - *Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.*
 - *Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.*
 - *Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.*
 - *Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.*
 - *Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.*
4. **Mbudziso:**
 - a. *Ndi zwiambaro zwifhio zwine na khou zwi vhona kha tshifanyiso?*
 - b. *Ndi nnyi ane a ni thusa u khetha zwiambaro zwaṅu nga matsheloni?*
 - c. *Ni na zwiambaro zwi no nga izwi hayani naa?*

Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḏou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshesele.**
2. **Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khou toḏa MADZINA A VHASIDZANA.
 - b. Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - c. Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muṅwe na muṅwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - d. Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - e. Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḏa MADZINA A ZWILIWA.
 - f. Mutambo u ya phanda ngaurali.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yotḥe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshandā tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ṅwale mibvumo i tevhelaho kha bodo: buba, doba, lala**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - b. Vha tea u kopolola nga ṅḽila yavhuḽi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.
3. **Kha vha ṭole vhukoni ha vhagudi ha u kopolola maipfhi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḽelwa:
 - U kopolola maipfhi a songo khakhea
 - U vhumba maḽedere na maipfhi nga ṅḽila yo teaho, yavhuḽi nga vhudele
 - U fhedza maipfhi nga tshifhinga tsho tiwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndi dzhasi ḽanga!*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Wanungo. ḽiṅwe ḽuvha nga matsheloni a vhuria, o vuwa o takalela u ambara dzhasi ḽawe ḽine a ḽi funesa. Fhedzi musi a tshi ya waḽiroboni a tshi ṭoda u ḽi dzhia, ḽo vha ḽi si tsheeho! Wanungo o thoma u dinalea musi a tshi vhona murathu wawe muṭuku ane a pfhi Ndifelani o ḽi ambara. O sinyuwa a humbula uri Ndifelani o tswa dzhasi ḽawe. Wanungo o mbo ḽi setsha kha dzi ḽirowa dza Ndifelani a wana zwiambaro zwawe zwinzhi zwa kale. O zwi lingedza, fhedzi zwoṭhe zwo vha zwi zwiṭuku vhukuma. Wanungo o pfha o sinyuwa vhukuma uri Ndifelani o dzhia zwiambaro zwawe zwoṭhe. Wanungo u ḽo dzula o sinyuwa, kana mme awe vha ḽo mu thusa u tumbula tshimangadzo tshavhuḽi nga ha u hula.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga nḽila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḽivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga nḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kiḽasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: *U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.*
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: *Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?*

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Musi hu tshi
rothola, ndi
ambara...

Musi hu tshi
fhisa, ndi
ambara...

Ndi takalela u
ambara...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa khoma u sumbedza u awelanyana kha fhungo.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: *Livhu, idani ni dzule kha methe.*
 - c. Kha vha sumbe TKL: Kha fhungo ili khoma i shumiswa u sumbedza uri u awelanyana hu itiwa ngafhi.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ðo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ðo ola na u ñwala nga ha: *Zwiambaro zwa mutsho wo fhambanaho*
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: *Musi hu tshi rothola, ndi ambara... uri ndi dudelwe.*
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: *Inwi mune musu hu na phepho.*
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Kha fhungo ili khoma i shumiswa u sumbedza uri u awelanyana hu itiwa ngafhi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṅdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḏou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khou toḏa MADZINA A VHASIDZANA.
 - b. Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - c. Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muṅwe na muṅwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - d. Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - e. Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḏa MADZINA A ZWILIWA.
 - f. Mutambo u ya phanda ngaurali.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 8.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muṁwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṁwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ṁwale mibvumo i tevhelaho kha bodo: dudela, mamisa, gamu**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza ṅdowedzo.
 - b. Vha tea u kopolola nga ṅdila yavhuḍi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.
3. **Kha vha ṱole vhukoni ha vhagudi ha u kopolola maipfhi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṁwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṱhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa:
 - U kopolola maipfhi a songo khakhea
 - U vhumba maḑedere na maipfhi nga ṅdila yo teaho, yavhuḍi nga vhudele
 - U fhedza maipfhi nga tshifhinga tsho tiwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndi dzhasi 1anga!*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: *U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo*
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: *Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?*
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅṅha siaṭari 1iṅwe na 1iṅwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha ki1asi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Musi hu tshi
rothola, ndi
ambara...

Musi hu tshi
fhisa, ndi
ambara...

Ndi takalela u
ambara...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: *Zwiambaro zwa mutsho wo fhambanaho*
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhangarambo wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: muñadzi, dzhesi, tshikhafu, muñadzi wa ñuvha, shothi, tshikhipha
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Kha fhungo ili khoma i shumiswa u sumbedza uri u awelanyana hu itiwa ngafhi.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza nḁowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 8.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *elela, funa, gumani, hama, kakamela, namela*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 9.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndi dzhasi laṅga!*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Ṇamusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṇḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa maṅwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muṅwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṇee mugudi muṅwe na muṅwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi ṇḽa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa maṅwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṇee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

Musi hu tshi
rothola, ndi
ambara...

Musi hu tshi
fhisa, ndi
ambara...

Ndi takalela u
ambara...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḡo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḡivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: *Engedzani ḡinwe fhungo kha zwe na ṅwala.*
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Kha fhungo ḡi khoma i shumiswa u sumbedza uri u awelanyana hu itiwa ngafhi.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 9.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u űekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ġa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u űekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nġha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ġa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nġamusi ndi ġo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiűwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kġlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoűhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u űekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anġadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muűwe na muűwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaġo
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nġha, nga ipfhi ġi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaġe fulufhelo ġa mugudi muűwe na muűwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa na nga u űea vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha űee kġlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u űekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaűwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nġha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: *n*

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: *n***
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: neta
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: *n-e-t-a*
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: nela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 10.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: *n***
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: *n*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: *n***
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: *n***
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 15

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Vhurukhu honehone.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Vhungoho. O vha a tshi funa marukhu awe a kale, ane a mu dzula zwavhuḽi, fhedzi o no vha muhulwane khao. Tshifhinga tsha u ya vhengeleni u renga marukhu maswa tshi tshi swika, Vhungoho ha ngo takala. A thi takaleli ndḽila ine zwiambaro zwiswa zwa mpfhara ngayo kha muvhili wanga. Vhengeleni, o lingedza marukhu o fhambanaho fhedzi a si wane vhu no mu fara zwavhuḽi. Kha tshiṭori ri wana uri Vhungoho o fhedza hani o nanga zwiambaro zwi no mu fara zwavhuḽi, musi a tshi tenda u isa muhumbulo wawe kha kuhumbulele kuswa.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ṭumanya.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 10.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *labi: Tshishumiswa tsha u ita zwiambaro.*
 - *u konḁa: u sa suvhelela, u konḁa u tshimbidza.*
 - *zwihulwane: U litshedza na u sa nambatela muvhili.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze muvanganyo/mutanganyo muswa: nd**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela muvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: nd
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-d-a-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ndodo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 11.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: N**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: N.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: N**
 - Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: N**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 17

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Vhurukhu honehone*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 17 na 17.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 11.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 11.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Liṅwe ḽuvha, ____ o vha a tshi khou ḽilugisela u...
 - Musi ____ a sa koni u wana...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha ṅee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.
Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi ḽaho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: t

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: t**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: tiba
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: t-i-b-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tota
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 13.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maḽuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshandḽa tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: t**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: t
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: t**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: t**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhurukhu honehone*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Vhungoho. O vha a tshi funa marukhu awe a kale, ane a mu dzula zwavhuḍi, fhedzi o no vha muhulwane khao. Tshifhinga tsha u ya vhengeleni u renga marukhu maswa tshi tshi swika, Vhungoho ha ngo takala. A thi takaleli ndila ine zwiambaro zwiswa zwa mpfara ngayo kha muvhili wanga. Vhengeleni, o lingedza marukhu o fhambanaho fhedzi a si wane vhu no mu fara zwavhuḍi. Kha tshiṭori ri wana uri Vhungoho o fhedza hani o nanga zwiambaro zwi no mu fara zwavhuḍi, musi a tshi tenda u isa muhumbulo wawe kha kuhumbulele kuswa.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu ḍivha?

U ñwala: Kha vha modeje nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 54

Fureme ya u
ñwala:

Tshikhipha
tshanga
tshiswa tshi
na tshifanyiso
tsha...

Tshikhipha
tshanga
tshiswa ndi
a tshi funa
ngauri...

Tshikhipha
tshanga... ni a
tshi funa?

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa tshiga tsha tshivhudzisi mafheloni a mbudziso.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ni a funa tshikhipha tshanga tsha didinngwe?
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ðo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ðo ola na u ñwala nga ha: Olani tshipuka tshine na tshi funesa kha tshikhipha. Ñwalani nga ha tshikhipha tshanu tshiswa.
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Tshikhipha tshanga tshiswa tshi na tshifanyiso tsha... ngauri ndi tshone tshipuka tshine nda tshi funesa.
4. **Kha vha modeje mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshikhipha tshi re na tshipuka tshine na tshi funesa.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ngila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 13.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: ts**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: tsitsa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: t-s-i-t-s-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tselo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 14.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: T**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: T.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: T**
 - Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha mutana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha mutavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: T**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhurukhu honehone*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḍivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 54

Fureme ya u
ñwala:

Tshikhipha
tshanga
tshiswa tshi
na tshifanyiso
tsha...

Tshikhipha
tshanga
tshiswa ndi
a tshi funa
ngauri...

Tshikhipha
tshanga... ni a
tshi funa?

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Olani tshipuka tshine na tshi funesa kha tshikhipha. Ñwalani nga ha tshikhipha tshanu tshiswa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: ndau, ndou, mbiði, mmbwa, mudzi, bere
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari jo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yanu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 14.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *naka, ndaka, tama, tsimu, nona, tika*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 15.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 17

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhurukhu honehone*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṅu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṅu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kiḽasi u nea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kiḽasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siaṭari
ja 54

Fureme ya u
ṅwala:

Tshikhipha
tshanga
tshiswa tshi
na tshifanyiso
tsha...

Tshikhipha
tshanga
tshiswa ndi
a tshi funa
ngauri...

Tshikhipha
tshanga... ni a
tshi funa?

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḑivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani zwidodombedzwa kha nyolo yaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 15.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Vhomakhulu vhashu**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tutula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi mini tshi no ita uri vhomakhulu vha vhe vhathu vha khwine?
 - Ndi zwithu zwifhio zwine vhomakhulu wanu vha ni itela?
 - Ndi zwifhio zwe na guda kha vhomakhulu wanu? Ndi zwifhio zwithu zwe vha ni gudisa?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 15.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala: Makhulu ndi tshiulu ri tamba ri tshi tsa ri tshi gonya.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tutuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Makhulu ndi muthu ane a vha na vhukonani havhudi na vhaduhulu vhawe. Vhagulu vha takalela u tamba na vhomakhulu wavho.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṱa ya
Firizi: ṱ

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: ṱ**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ṱaṱa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: ṱ-a-ṱ-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ṱuma
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ṱa 18.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṱa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeṱe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maḽuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: ṭ**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: ṭ
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ṭ**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: ṭ**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 29

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Tshiṭori tsha makhulu wanga.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Avhaphhani u vhona makhulu wawe vha tshi mangadza! Nḑa ngei ngadeni, makhulu vha nga dzhia mavu matswuku o ḑowealeho, vha tanganyisa a vha vumba, nahone vha vhumba nga zwanda zwavho, vha vhumba khali dzo nakaho dzine ha athu u vhuya a dzi vhona. Avhaphhani u khou ṭoda u guda u vhumba na ene. Zwenezwo makhulu vha kovhelana nae tshiphiri tshi takadzaho tsha musi vha tshe musidzana wa miṅwaha ya malo vha tshi khou guda u vhumba khali yavho ya u tou thoma na ṅila ye mvula ya tshihaḑu ya i tshinyadza ngayo! Avhaphhani na makhulu vha fhedza ḑuvha loṭhe vho takala vha tshi khou vhumba dzikhali. Fhedzi musi khali dzi tshi khou oma ḑuvhani, hu kuvhangana makole matswu lutomboni. Hu ḑo itea mini nga khali dza Avhaphhani dzo nakaho.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U monithara Kupfhesesele
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhalo ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhalo ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhalo ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhalo.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhalo dza Thikho dzavho, bugu dza ngowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhalo dza Thikho dzavho kha siatari la 18.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhalo ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḍe fhethu ha U Vhalo ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhalo dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoda thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḍivhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 15.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - vumba: Ndi lushaka lwa mavu ane a vha uri ha ngo khwaṭha ane a nga vhumba khali na zwiṅwe zwithu.
 - u vhumbiwa: U vhumba tshithu uri tshi vhe kha tshivhumbeo tshenetsho.
 - u tshinyadzwa: U tshinyadzwa vhukuma lune a i tsha kona u shumiswa zwavhuḍi.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: nt**
 - a. Kha vha n'wale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ntala
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-t-a-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u n'wale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ntoda
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 19.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo n'waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: Ṽ**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: Ṽ
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: Ṽ**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṱana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṱavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: Ṽ**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Tshiṭori tsha makhulu wanga.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 19.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *makhulu: mme a mme aṅu kana khotsi aṅu.*
 - *shaka: Muthu wa muṭani wa haṅu.*
 - *mvelele: Tshithu/maitele ane vhathu vha ita tshifhinga tshothe u ya nga ha tshifhinga.*
 - b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 19.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Kha vhomakhulu washu, ri nga guda zwithu zwinzhi zwi re na mushumo nahone zwa ndeme. Vha nga kona u ri gudisa risipi, vha nga ri fundedza uri ri ite mini musi ro huvhala kana ri tshi lwala, nahone vha nga ri fundedza vhukoni vhu no nga u sika kana u lugisa zwithu.*
 - *Vhomakhulu washu vha fana na bugu dza divhazwakale dza miṭa yashu. Vha ri anetshela zwiṭori zwa vhutshilo ha kale musi vha tshee vhaṭuku. Vha ri anetshela zwiṭori zwa vhabebi vhashu na vhomakhulukuku washu. Vha ita na u ri vhudza uri vhutshilo ho shanduka hani zwi tshi ya nga miṅwaha.*
 - *Vhorasaintsi vho guda maluvhi a vhomakhulu vha wana zwithu zwi no mangadza. Zwine vhomakhulu vha pfha zwi elana na vhuḍipfhi ha vhaḍuhulu vhavho. Musi vhaḍuhulu vho takala, na vhomakhulu vha pfha vho takalavho. Musi vhaḍuhulu vho tungufhala, na vhomakhulu vha a tungufhala.*
3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**
 - a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- a. *Ni dipfha hani musi ni na makhulu wanu?*
- b. *Ndi nga mini ni tshi humbula u nga vhana vhanzhi vha takalela u fhedza tshifhinga na vhomakhulu wavho?*
- c. *No no vhuya na vhona makhulu wanu vha tshi khou ita muṅwe ya mishumo iyo naa?*

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Garaṭa ya Firizi: v
Bugu ya u Vhala ya Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: v**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: vala
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: v-a-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: via
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 21.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: v**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: v
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: v**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: v**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: *Tshitori tsha makhulu wanga.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Avhaphani u vhona makhulu wawe vha tshi mangadza! Nnda ngei ngadeni, makhulu vha nga dzhia mavu matswuku o dowealeho, vha tanganyisa a vha vumba, nahone vha vhumba nga zwanda zwavho, vha vhumba khali dzo nakaho dzine ha athu u vhuya a dzi vhona. Avhaphani u khou toda u guda u vhumba na ene. Zwenezwo makhulu vha kovhelana nae tshiphiri tshi takadzaho tsha musi vha tshe musidzana wa minwaha ya malo vha tshi khou guda u vhumba khali yavho ya u tou thoma na ndila ye mvula ya tshiha du ya i tshinyadza ngayo! Avhaphani na makhulu vha fhedza duvha lothe vho takala vha tshi khou vhumba dzikhali. Fhedzi musi khali dzi tshi khou oma duvhani, hu kuvhangana makole matswu lutomboni. Hu do itea mini nga khali dza Avhaphani dzo nakaho.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yotlhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshitori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?

U ñwala: Kha vha modeje nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:
Makhulu
wanga vha
mukegulu vha
pfhi...
Vha konesa
u...
Ndi a vha
funa ngauri...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa leðere danzi / ñihulwane mathomoni a dzina ña muthu.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Makhulu wanga vha mukegulu, Vho Elelwani, vha pfhana na u lima ngade.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Leðere ña u thoma kha dzina ñi thoma nga leðere danzi / ñihulwane.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ño: Ñwalani mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ño ola na u ñwala nga ha: Makhulu wanga vha mukegulu
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Makhulu wanga vha mukegulu vha pfhi... Vha (vho vha) wavhuði kha...
4. **Kha vha modeje mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshifanyiso tsha makhulu wanga vha mukegulu, vha tshi khou ita tshithu tshine vha tshi konesa...
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Leðere ña u thoma kha dzina ñi thoma nga leðere danzi / ñihulwane.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 21.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze muvanganyo/mutanganyo muswa: mv**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela muvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: mvula
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: m-v-u-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: mvelele
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 22.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: V**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: V.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: V**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: V**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshiṭori tsha makhulu wanga*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Makhulu
wanga vha
mu kegulu vha
pfhi...

Vha konesa
u...

Ndi a vha
funa ngauri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Makhulu wanga vha mu kegulu
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: u bika, u tamba, u lima ngade, u vhala, u thetshelesa
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: ǀedere ǀa u thoma kha dzina ǀi thoma nga ǀedere danzi / ǀihulwane.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 22.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Muhanga wa therisano:

Tshiṭori itshi tshi amba nga ha...

Ndo takalela musi...

Ndo guda uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *ṭula, nṭusa, vula, mvalo, veta, ṭoka*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 23.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 31

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshiṭori tsha makhulu wanga*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo nea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi nea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi ṅila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda...
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:
Makhulu
wanga vha
mukegulu vha
pfhi...
Vha konesa
u...
Ndi a vha
funa ngauri...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḑivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḽiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Leḑere ḽa u thoma kha dzina ḽi thoma nga leḑere danzi / ḽihulwane.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 23.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u ŋekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ɬodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u ŋekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - b. Namusi ndi ɔo ni vhudza nga ha...
 - c. U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - d. Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - e. Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - f. Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ɖipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u ŋekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ĩi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ĩa mugudi muṱwe na muṱwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa na nga u ŋea vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha ŋee kiġasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u ŋekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṱwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: x

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: x**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: muxe
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: m-u-x-e
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: xela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ṽa 24.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: x**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: x
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: x**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: x**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ðivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 37

1. **Kha vha ðivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Swobo ya makhulu ya matombo.
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Ndingoho na makhulu wawe vha na ṇḽala vhukuma ngauri a hu athu na mvula nahone zwiliwa zwo vha zwi zwiṭuku vhukuma muḽini. Makhulu vho ṭalifha vhukuma vha ḽa na pulane. Naho vho vha vha si na zwiliwa, vho thoma u ita 'swobo ya tombo' vha tshi shumisa maḽi, mulilo, khali, na matombo. Musi vhadzulapo vha muvhunduni vha tshi pfha nga ha swobo, vha ṭoḽa u ðivha nahone muñwe na muñwe u ḽisa zwishumiswa zwine a ḽo zwi engedza. Vhoṭhe, vha bveledza zwiliwa zwi ðifhaho zwine muñwe na muñwe a wana mukovhe. Nga pulane ya vhuṭali ya makhulu, vhadzulapo vha muvhunduni vha shumisana u itela u bveledza zwiliwa zwi ðifhaho zwa muñwe na muñwe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ðivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṇḽivho ṇḽivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ita tsedzuluso
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 24.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 15.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *gomelelo: Tshifhinga tshilapfhu tshine tsha vha na mvula thukhu vhukuma kana i sa ni.*
 - *Thimbanywa: Tshiṅwe tsha zwiliwa zwine zwa shumiswa u ita zwiliwa.*
 - *vhuṭambo: Munyanya u ne ha bikiwa zwiliwa zwinzhi zwo khetheaho zwine zwa kovhelwa vathu vhanzhi.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: xw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: xwatu
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: x-w-a-t-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: xwatula
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 25.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: X**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: X.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: X**
 - Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: X**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 39

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Swobo ya makhulu ya matombo*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 25.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 25.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Makhulu ____ vho vha vha tshi funa u tamba rolabuleidi u...
 - Duvha liṅwe na liṅwe, Makhulu ____ vho vha vha tshi ya...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: y

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: y**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: yone
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: y-o-n-e
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: yayo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 27.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhingani tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: y**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: y
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: y**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: y**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

Uvhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 39

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Swobo ya makhulu ya matombo*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha tshiṭori itshi, Ndingoho na makhulu wawe vha na ṅḑala vhukuma ngauri a hu athu na mvula nahone zwiliwa zwo vha zwi zwiṭuku vhukuma muḑini. Makhulu vho ṭalifha vhukuma vha ḑa na pulane. Naho vho vha vha si na zwiliwa, vho thoma u ita 'swobo ya tombo' vha tshi shumisa maḑi, mulilo, khali, na matombo. Musi vhadzulapo vha muvhunduni vha tshi pfha nga ha swobo, vha ṭoḑa u ḑivha nahone muñwe na muñwe u ḑisa zwishumiswa zwine a ḑo zwi engedza. Vhoṭhe, vha bveledza zwiliwa zwi ḑifhaho zwine muñwe na muñwe a wana mukovhe. Nga pulane ya vhuṭali ya makhulu, vhadzulapo vha muvhunduni vha shumisana u itela u bveledza zwiliwa zwi ḑifhaho zwa muñwe na muñwe.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma nga ṅḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅṅha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅḑila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḑivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza Uvhala ha u Thoma (1) nga ṅḑila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḑi kana a si tshavhuḑi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 23

Fureme ya u
ñwala:

Ndi nga wana
makhulu
wanga wa
mu kegulu...?

Vha do i
takalela
ngauri...

Vha do pfha
ngauralo...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri do sedza kha: U shumisa tshiga tsha tshivhudzisi mafheloni a mbudziso.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Makhulu wangu vha mu kegulu vha takalela u ita mini?
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri do: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri do ola na u ñwala nga ha: Mpho ya makhulu wanga vha mu kegulu
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi nga wanela makhulu wanga vha mu kegulu...? Vha do i takalela ngauri...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Huyu ndi inwi mune, no fara mpho ya makhulu wangu vha mu kegulu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 27.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: dy**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: dyelo
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: d-y-e-l-o
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: dyimba
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: Y**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: Y.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: Y**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: Y**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 39

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Swobo ya makhulu ya matombo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṱhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 23

Fureme ya u
ñwala:

Ndi nga wana
makhulu
wanga wa
mu kegulu...?

Vha do i
takalela
ngauri...

Vha do pfha
ngauralo...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri do ola na u ñwala nga ha: Mpho ya makhulu wanga vha mu kegulu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya mafo vha humbule uri vha do fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: malegere, matshipisi, beri, yogathi, dzhusi, tie
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari jo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *xaxara, xaya, xwatu, dyelo yau, yeneyi*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 29.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Khuvha-nganyo ya Mañwalwa, siatari la 39

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Swobo ya makhulu ya matombo*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendele kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṅee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 23

Fureme ya u
ṅwala:

Ndi nga wana
makhulu
wanga wa
mukegulu...?

Vha ḁo i
takalela
ngauri...

Vha ḁo pfha
ngauralo...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoḁea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḁo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḁivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḁiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 29.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri tamba nnda**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tutula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi mitambo ifhio ine ra nga tamba nnda?
 - No no vhuya na diitela mitambo yanu inwi muhe ine na i tamba nnda? Ndi mitambo ifhio?
 - Ndi zwifhio zwine na zwi takalela nga ha u tambela nnda?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 29.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
u bata nzie.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tutuwedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho:
Tshinwe tshifhinga nwana a tshi khou tamba u ya piringedzea a wa. U wa ha nwana ri ri ndi 'u bata nzie'.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṱa ya
Firizi: z

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: z**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: zama
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: z-a-m-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: zozo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 32.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maḽuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaḽhisa zwanda nga u vhumba feisi luḽanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṽhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: z**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṽwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṽhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: z
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṽwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: z**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṽwalani vhurifhi kha muḽana wa phathinara yaṽu, desike, kana kha muḽavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṽwala: z**
 - a. Kha vha ri: ṽwalani ḽedere kha bugu yaṽu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṽole kuṽwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 51

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Kha ri tambe Duvheke.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Vhana vhararu vha dalela miṭa yavho ngei Soweto nga holodei dza Khirisimusi. Miṭa i dzula fhethu huthihi, vhana avha vhararu vha mbo vha dzikhonani. Liṅwe ḑuvha vho vha vha tshi khou pfha vhumvumvu, ngauralo vha dzhia tsheo ya u tamba mutambo vhoṭhe. Washu u khou ṭoḑa u tamba mutambo une wa pfhi Toti. Halati u khou ṭoḑa u tamba mutambo une wa pfhi Duvheke. Mudzuli u khou ṭoḑa u tamba mutambo une wa pfhi Tshikhago. Vha wanulusa uri vhoṭhe vha ṭoḑa zwiṭoṭikoṭi na bola u itela u tamba mutambo wavho. Nga murahu, vha wanulusa zwiṅwe zwithu nga ha mitambo heyi miraru. Hu nga vha hu mini.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 32.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 29.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - wisa: U wela fhasi kana u wiswa.
 - u thivhela: U thivhela u fara, u imisa, kana u posa bola u itela u ri inwe thimu i si kone u kora.
 - u sa pfhesesana: Musi vhathu vha tshi humbula zwithu zwo fhambanaho nga nwambo wa uri a vha pfhesesani zwavhudi.
3. **Kha vha shumise zwithathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: zw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: zwima
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: z-w-i-m-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: zwalo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 33.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: Z**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: Z
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: Z**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: Z**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 53

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Kha ri tambe Duvheke.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 53 na 54.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 33.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *mutambi wa tshigwada: Muthu ane a vha muraḏo wa tshigwada tshaṇu.*
 - *humbudza: U thusa muthu uri a humbule tshiṇwe tshithu.*
 - *swaswedza: Ndi tshikwekwe tsha kholekhole tshine muthu a tshi tamba kha muṇwe muthu u itela u ḏitakadza.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe.

2. U fhaṭa kha ṇḁivho ṇḁivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 33.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *U tamba ṇḁa zwi ri fha tshikhala tsha u wana khonani. Mitambo minzhi ino tamba ṇḁa i tamba ṇḁa nga vhathu vha no fhira muthihi, nahone zwa ri fha tshifhinga tsha u amba na vhaṇwe, u tandulula thaidzo na u ḏiphiṇa roṭhe.*
 - *U tamba ṇḁa zwi na ndeme kha nyaluwo yashu. Musi ri tshi ita zwithu zwi no fana na u gidima, u fhufha, u gonya, u thamuwa, u linganyisa, u gavha na u posa, ri khou guda u u shumisa na u langa misipha goṭhe yashu mihulwane i re mivhilini yashu.*
 - *Musi ri tshi kona u langa misipha mihulwane i re mivhilini yashu, zwi ita uri zwi leluwe u langa misipha miṭuku i re mivhilini yashu. Hezwi zwi amba uri u tamba ṇḁa zwi ri thusa u ḏilugisela u ita zwithu zwi no nga u ola, u ṇwala, u gera na u tamba mitambo kha khomphyutha.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṇḁila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṇḁivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi ifhio mitambo ine ya vha kha tshifanyiso itshi ye na i vhona kha tshitshavha tsha hanu?
- Naa no no vhuya na tamba muṅwe wa mitambo iyi?
- Ndi ufhio kha mitambo iyi une wa vhonele u tshi ni takadza vhukuma? Ndi ngani?

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: 1
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha divhadze mubvumo muswa: 1**
 - Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
- Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - Kha vha ambe ipfhi: 1isa
 - Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: 1-i-s-a
 - Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: 1ela
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 1a 35.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u mode1a mushumo muṅwe na muṅwe.
 - Kha vha mode1e ndila ya u shuma mishumo yotṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maḽuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: !**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: !
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: !**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: !**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 53

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Kha ri tambe Duvheke*
 - d. Kha vha ambe uri: *Vhana vhararu vha dalela miṭa yavho ngei Soweto nga holodei dza Khirisimusi. Miṭa i dzula fhethu huthihi, vhana avha vhararu vha mbo vha dzikhonani. Liṅwe duvha vho vha vha tshi khou pfha vhumvumvu, ngauralo vha dzhia tsheo ya u tamba mutambo vhoṭhe. Washu u khou ṭoda u tamba mutambo une wa pfhi Toti. Halati u khou ṭoda u tamba mutambo une wa pfhi Duvheke. Mudzuli u khou ṭoda u tamba mutambo une wa pfhi Tshikhago. Vha wanulusa uri vhoṭhe vha ṭoda zwikoṭikoṭi na bola u itela u tamba mutambo wavho. Nga murahu, vha wanulusa zwiṅwe zwithu nga ha mitambo heyi miraru. Hu nga vha hu mini.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbwedzwa?

U ñwala: Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:
Ndi takadzwa
nga u tamba
nḽa ndi na...
Ri takalela u...
Musi ri tshi
tamba, ri...

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U shumisa ḽedere danzi / ḽihulwane mathomoni a dzina ḽa muthu.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi takadzwa nga u ya phakhani ndi na khonani yanga, Thamba.
 - c. Kha vha sumbe TKL: ḽedere ḽa u thoma kha dzina ḽi thoma nga ḽedere danzi / ḽihulwane.
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḽo ola na u ñwala nga ha: U tamba nḽa na khonani dzanga
3. **Kha vha ḽalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Musi ndi tshee muḽuku, ndo vha ndi tshi funesa u tamba nḽa na... Ro vha tshi takadzwa nga u...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muḽe ni tshee muḽuku, ni tshi khou tamba na khonani yaḽu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: ḽedere ḽa u thoma kha dzina ḽi thoma nga ḽedere danzi / ḽihulwane.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 35.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: gw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: gvisa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: g-w-i-s-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: gwela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 36.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: ḽ**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: ḽ.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ḽ**
 - Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: ḽ**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 53

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Kha ri tambe Duvheke*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

Ndi takadzwa
nga u tamba
n̄da ndi na...

Ri takalela u...

Musi ri tshi
tamba, ri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u qivhadza mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri do ola na u n̄wala nga ha: U tamba n̄da na khonani dzanga
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha do fhindula hani fureme/muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u n̄wala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: gidima, gonyani miri, tambani mudzumbamo, tambani bola ya milenzhe
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho n̄dowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni n̄wale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Leḡere la u thoma kha dzina li thoma nga leḡere danzi / lihulwane.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u n̄wala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 36.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *zazamela, zuma, zwiliwa, ḽakani, gwanda, gwere*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 37.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 53

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Kha ri tambe Duvheke*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ola na u lebulu tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modele mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Kha vha engedze lebulu dza 1–2.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo wanu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṇḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza lebulu dza 1–2 kha zwifanyiso zwavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:
Ndi takadzwa
nga u tamba
nṅa ndi na...
Ri takalela u...
Musi ri tshi
tamba, ri...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tṭuṭuwedza: Engedzani ḷiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Ḳedere ḷa u thoma kha dzina ḷi thoma nga Ḳedere danzi / ḷihulwane.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 37.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u űekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u ġa na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u űekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele nġha tshithu kana tshifanyiso tshe vha ġa natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Nġamusi ndi ġo ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiűwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kġlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzoűhe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u űekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou anġadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muűwe na muűwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaġo
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nġha, nga ipfhi ġi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaġe fulufhelo ġa mugudi muűwe na muűwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u űekedza u amba / oraġa na nga u űea vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha űee kġlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuġi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u űekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaűwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nġha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṱa ya
Firizi: aa

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: aa**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: maalo
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: m-aa-l-o
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: maano
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 38.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maḽuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: aa**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: aa
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: aa**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: aa**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 63

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Phophela dza divha la Luṭavula*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha divha la Luṭavula Afrika Tshipembe, divha la u thoma la Khubvumedzi. Orilwela na Orifuna ndi khonani dzine dza tshimbila dzotṭhe dzi tshi ya tshikoloni. Liṅwe divha, vha vhona uri muya u vho fhisa, nahone vha vhona zwiṅoni na maluvha. Nga murahu, Orifuna o zwi dzhiela nṭha uri ndi divha la Luṭavula. O vhudza Orilwela uri vha fanela u gidimela hayani musi tshikolo tsho no bva, ngauri murathu wawe na khonani dzawe vha funa u tamba nga divha la Luṭavula. Musi tshikolo tshi tshi bva vhasidzana vha hangwa nga ha divha la Luṭavula u swika mudededzi wavho a tshi vha humbudza. Vha gidima nga hune vha nga kona ngaho, fhedzi musi vha tshi swika hayani, vha vhona murathu wa Orifuna. Ndi ifhio mishushedzo ya kholekhole ya divha la Luṭavula ine a do i tamba.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṅdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 38.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 29.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *khalañwaha: Tshipiḽa tsha ñwaha, tshi ngaho tshilimo, tshifhefho, vhuria kana luḽavula.*
 - *tshiḽaha: Haya hune tshiñoni tsha fhaḽela makumba atsho na vhana vhatsho.*
 - *u ñukala: U vha wo ñukala vhukuma.*
3. **Kha vha shumise zwiṽirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiñwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: mw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: mweka
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: m-w-e-k-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: mwemwela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 39.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: A**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshandḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: A.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṛwala nga tshandḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshandḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: A**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṛwala: A**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṛwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 65

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Phophela dza ḁuvha la Luṭavula.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 39.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḁila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḁila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 39.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Vhana vha tshi khou tshimbila vha tshi ya hayani vha vhona...
 - Nṱhani ha u ya hayani, vhana vho dzhia tsheo ya u...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: ii

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: ii**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: zwiito
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: z-w-ii-t-o
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṇwe na muṇwe, vha u ṇwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṇwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: zwiila
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 41.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhingani tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: ii**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: ii
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ii**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: ṅwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: ii**
 - a. Kha vha ri: ṅwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 65

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: *Phophela dza duvha la Lutavula*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshitori itshi tshi amba nga ha duvha la Lutavula Afrika Tshipembe, duvha la u thoma la Khubvumedzi. Orilwela na Orifuna ndi khonani dzine dza tshimbila dzothhe dzi tshi ya tshikoloni. Linwe duvha, vha vhona uri muya u vho fhis, nahone vha vhona zwinoni na maluvha. Nga murahu, Orifuna o zwi dzhiela ntha uri ndi duvha la Lutavula. O vhudza Orilwela uri vha fanela u gidimela hayani musi tshikolo tsho no bva, ngauri murathu wawe na khonani dzawe vha funa u tamba nga duvha la Lutavula. Musi tshikolo tshi tshi bva vhasidzana vha hangwa nga ha duvha la Lutavula u swika mudededzi wavho a tshi vha humbudza. Vha gidima nga hune vha nga kona ngaho, fhedzi musi vha tshi swika hayani, vha vhona murathu wa Orifuna. Ndi ifhio mishushedzo ya kholekhole ya duvha la Lutavula ine a do i tamba.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshitori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yothhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Bonyani mafo anu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshitori. Ni khou vhona mini?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siaṭari
ḽa 54

Fureme ya u
ñwala:

Ndi takadzwa
nga u tamba...

Zwi a takadza
ngauri...

Ndi tamba
na...

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U ita vhungoho uri ipfhi ḽi sumbedzaho nyito (ḽiiti) ḽi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḽefhungo).
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi tamba bola ya milenzhe. U tamba bola ya milenzhe.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ipfhi ḽi sumbedzaho nyito (ḽiiti) ḽi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḽefhungo).
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḽo ola na u ñwala nga ha: Mutambo une nda u funesa
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Mutambo une nda u funesa ndi...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muṇe, ni tshi khou tamba mutambo une nda u funesa.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ipfhi ḽi sumbedzaho nyito (ḽiiti) ḽi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḽefhungo).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṅdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 41.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze muvanganyo/mutanganyo muswa: hw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela muvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: hwela
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: h-w-e-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: hwala
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 42.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: li**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: li.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: li**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: li**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 65

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Phophela* dza ḍuvha la Luṭavula
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 54

Fureme ya u
ñwala:

Ndi takadza
nga u tamba...

Zwi a takadza
ngauri...

Ndi tamba
na...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Mutambo une nda u funesa
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: u gavha, bune, mupandamedzano, mudzumbamo, Bathi, bola ya milenzhe
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari jo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ipfi ji sumbedzaho nyito (jiiti) ji tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ñefhungo).
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 42.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi avha uri vha lugisele mini zwa Musumbuluwo. (Sedzani pulane ya ngudo ya TA ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *maala, maano, mwekisa, zwiitisi, hwasas, hwesa*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 43.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 65

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu ha u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Phophela dza duvha la Luṭavula*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo anetshela nga tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḓe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha ri: Irini ndi humbule – ndi tea u ni vhudza tshipiḑa tshine nda tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi anga.
 - c. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - d. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - e. Kha vha anetshela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - f. Kha vha katele zwidodombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbwedzwa.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nḑani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou amba nga ha tshiṭori, kha vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha anetshela kilasi tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ñwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 54

Fureme ya u
ñwala:

Ndi takadza
nga u tamba...

Zwi a takadza
ngauri...

Ndi tamba
na...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ñwala na thodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri do fhedza mushumo washu wa u ñwala.
2. **Kha vha divhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tutuwedza: Engedzani jinwe fhungo kha zwe na ñwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhalana na u dzudzanya manwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhalana na u dzudzanya manwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Ipfhi li sumbedzaho nyito (liiti) li tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (nefhungo).
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane manwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana manwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana manwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 43.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri bva mulomo**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tutula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Ndi zwithu zwifhio zwine na humbula u nga vhana vha tea u bva mulomo khazwo kana u zwi vhudza vhañwe?
 - Ndi vhathu vhafhio vho fhambanaho vhane na nga amba navho arali ni na thaidzo?
 - Ndi ifhio ndila ya khwiñe ya u amba na muñwe muthu zwithu arali ni sa pfhani kana no sinyutshelana?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 43.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:

Muofhe
Muofhe hae;
Hae!
Idani ngeno;
Hae!
Ndi ni vhudze;
Hae!
Mafhungo anga;
Hae!
E nda vhudzwa;
Hae!
Nga mme anga;
Hae!
Vha ri u vhudze Muofhe;
Hae!
A si vhudze muthu;
Hae!
Ndi zwenezwo;
Hae!
Zwe nda vhudzwa;
Hae!
Nga mme anga;
Hae!

7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**

- a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
- b. Kha vha tũtũwedze vhagudi uri vha űekane mihumbulo.
- c. Kha vha űalutshedze űhalutshedzo kana vha űee phindulo nga űdila i tevhelaho:

Tshidade itshi tshi amba nga ha musidzana ane a khou vhidzelela khonani yawe a tshi toda u mu vhudza mafhungo e mme awe vha mu vhudza uri a mu vhudze one. O mu vhudza mulaedza nga u tou imba nga űdila ya u tamba na u takadza. Mulaedza ndi wa uri mme awe vha ri a songo vhudza muthu. Ndi mulaedza wa hone wo fhelela henefho, zwine zwa ita uri tshidade tshi vhe na miswaswo ngauri “mafhungo” a tou vha a uri ha ngo fanela u vhudza muthu.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṱa ya
Firizi: ee

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: ee**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: yawee!
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: y-a-w-e-e!
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: mawee
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṱari ṽa 46.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeṽe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: ee**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: ee
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: ee**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: ee**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 77

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Dzina langa ndi Ndiḑazwenezwino.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Unariṇe o vha a tshi funa dzina lawe nahone a tshi ḑihudza vhukuma ngaḓo. O vha a tshi takalela u zwi amba nga ipfhi lihulu nahone a ita na u zwi imba. Nga ḑuvha la u thoma la Gireidi ya 1, mudededzi wawe vho vhidza dzina lawe nahone vha mu sumbedza hune a fanela u dzula hone. Fhedzi musi a tshi swika ṭafulani yawe, a vhona dzina la 'Ndiḑa' lo ṅwalwa kha ṭafula. Zwenezwo, mudededzi wawe, vha mu vhidza uri 'Ndiḑazwenezwino' lo lapfhesa vha nga si kone u mu vhidza ngaḓo. Mudededzi wawe vha ri vha ḑo mu vhidza 'Ndiḑa'. Ndiḑazwenezwino o mbo ḑi pfha o ṭungufhala, a sa tsha pfha na musi mudededzi wawe vha tshi mu vhidza. Tshiṭori tshi bvela phanda tsha ṭalutshedza ṅila ine Ndiḑazwenezwino a ḑiimelela ngayo nga ha dzina lawe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 46.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 43.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *thege ya dzina: lebulu ine ya vha na dzina la muthu khayo.*
 - *u dzhela vhudzulo: u bvisela tshithu tshithihi thungo wa vhea tshiinwe tshithu vhudzuloni hatsho.*
 - *u vhilaela: U pfha wo tshuwa kana u humbula uri hu nga kha di vha na zwithu zwine zwa nga khakhea.*
3. **Kha vha shumise zwithirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: /w**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: lwala
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: l-w-a-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: lwela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 47.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: E**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: E.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha nḽwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: E**
 - Kha vha vha vhudze uri: Nḽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṇu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u nḽwala: E**
 - a. Kha vha ri: Nḽwalani ḽedere kha bugu yaṇu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽlasi vha ṭole kuñwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 79

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḽa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Dzina ḽanga ndi Mphokhethwa.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḽo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 47.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - u bva mulomo: U vhudza muthu zwine na zwi humbula, zwine na zwi pfha kana zwine na zwi ṭoda.
 - u dikhwatḥisa: U ḍiimisela u ita tshiṅwe tshithu naho u tshi pfha u tshi ofha.
 - mualuwa a fulufheleaho: Muthu muhulwane ane a thusa uri vhana vha dzule vho tsireledzea.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḷiṅwe na ḷiṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḷa 47.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Arali muṅwe muthu muhulwane wa muṭa kana khonani a ni vhaisa kana a ita uri ni ite zwithu zwine na zwi divha uri zwo khakhea, ni tea u lingedza u amba nga hazwo. Ni nga vhudza muṅwe muthu muhulwane ane na mu fulufhela, sa mugudisi waṅu. Arali hu na founu ine na nga i shumisa, ni nga founela Vhuthusavhana nga u puṭedza 116. Ni founela afha fhethu nga mahala nahone muthu ane a ḍo fhindula u ḍo ni thetshelesa na u ni thusa.
 - Kanzhi vhathu vhahulwane a vha zwi divhi musi vhana vha tshi khou vhaiswa nga tshiṅwe tshithu, kana vha vha na vhuṅwe vhuḍipfhi vhu lemela nga ha tshiṅwe tshithu. Vhathu vhahulwane a vha koni u vhala mihumbulo. Nga ṅwambo wa zwenezwi, musi ri na thaidzo, kana ri tshi tama u vhudza muṅwe muthu vhuḍipfhi hashu, ri tea u vhudza vhathu vhahulwane vhane ra vha fulufhela.
 - Tshiṅwe tshifhinga vhuḍipfhi hashu ha zwithu zwihulwane zwi no ri dinesa vhu ita uri ri pfhe ri tshi ṭodou ṭavha mukosi kana u lila na u rwa vhaṅwe. Zwiito izwi zwoṭhe a si yone ṅḍila yavhuḍi ya u tandulula thaidzo. Lingedzani u femela ngomu kafumi nga u tou ongolowa. Musi ni tshi pfha no dzika, ibvani mulomo nga u bula vhuḍipfhi haṅu.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅḍila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- Kha vha fhathe ngivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- Uya nga ha inwi, vhana vha re kha tshifanyiso vha fanela u ita mini arali vha tshi pfha vha songo tsireledzea?*
- Ni humbula u nga avha vhana vha nga ya ngafhi u itela u wana thuso?*
- Naa no no vhuya na dipfha ni songo tsireledzea kana ni sa digedi?*

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: oo

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha divhadze mubvumo muswa: oo**
 - Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
- Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - Kha vha ambe ipfhi: moo
 - Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: m-o-o
 - Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ohoo
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ṽa 49.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumba maḽedere maṭuku

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: oo**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha monde vha kwatame vha vhee ṭhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanda tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: oo
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanda tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanda tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: oo**
 - a. Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: oo**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṭole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 79

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dzina langa ndi Mphokhethwa*
 - d. Kha vha ambe uri: *Unariṇe o vha a tshi funa dzina lawe nahone a tshi dihudza vhukuma ngaḽo. O vha a tshi takalela u zwi amba nga ipfhi liḽulu nahone a ita na u zwi imba. Nga duvha la u thoma la Gireidi ya 1, mudededzi wawe vho vhidza dzina lawe nahone vha mu sumbedza hune a fanela u dzula hone. Fhedzi musi a tshi swika ṭafulani yawe, a vhona dzina la 'Una' lo ṅwalwa kha ṭafula. Zwenezwo, mudededzi wawe, vha mu vhudza uri 'Unariṇe' lo lapfhesa vha nga si kone u mu vhidza ngaḽo. Mudededzi wawe vha ri vha do mu vhidza 'Una'. Unariṇe o mbo di pfha o ṭungufhala, a sa tsha pfha na musi mudededzi wawe vha tshi mu vhidza. Tshiṭori tshi bvela phanda tsha ṭalutshedza ndila ine Unariṇe a diimelela ngayo nga ha dzina lawe.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muṅwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Ndi pfha
ndo... musu ndi
tshi...

Ndi nga
kovhelana
vhuḍipfhi
hanga na...

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡo sedza kha: U shumisa tshithoma mafheloni a fhungo.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi nga bva mulomo (amba) malugana na vhuḍipfhi hanga.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Fhungo ḡi fhela nga tshithoma.
2. **Kha vha ḡivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḡo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḡo ola na u ñwala nga ha: U kovhelana vhuḍipfhi hanga
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḡa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Musu ndi tshi pfha ndi songo takala, ndi nga kovhelana vhuḍipfhi hanga na...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muṅe, ni tshi kovhelana vhuḍipfhi hanu na muṅwe wa ndeme.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḡila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Fhungo ḡi fhela nga tshithoma.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 49.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: pw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: pwaṭa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: p-w-a-ṭ-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: pwaṭula
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 50.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere mahulwane

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u isela minwe yashu nṱha na fhasi.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u vhumba: O**
 - a. Kha vha ime vha furalele vhagudi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha monde vha kwatame vha vhee ṱhoho dzavho kha desike dzavho.
 - c. Kha vha shumise tshanḽa tshavho tsha uḽa u vhumba ḽedere: O.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vhane vha ṅwala nga tshanḽa tsha uḽa uri vha vhumbe ḽedere navho.
 - e. Kha vha dovholole ngaurali na kha vhagudi vha no shumisa tshanḽa tsha monde.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u vhumba: O**
 - Kha vha vha vhudze uri: Ṽwalani vhurifhi kha muṭana wa phathinara yaṅu, desike, kana kha muṭavha.
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite ndowendowe ya u ṅwala: O**
 - a. Kha vha ri: Ṽwalani ḽedere kha bugu yaṅu ya u ita ndowedzo luraru.
 - b. Kha vha tshimbile na kḽasi vha ṱole kuṅwalele kwa maḽedere a mugudi nga muthihi nga muthihi.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 79

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dzina langa ndi Ndiḍazwenezwino*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Ndi pfha
ndo... musu ndi
tshi...

Ndi nga
kovhelana
vhudipfhi
hanga na...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: U kovhelana vhuðipfhi hanga
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: takala, tungufhala, sinyuwa, dinalea, nyanyulea, tshuwa, u toða u ñvha
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mpho ya makhulu wanga vha mukegulu
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 50.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *ahee, mee!, yoo!, lwela, pwaṭa, lwiwa*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 51.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 79

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dzina langa ndi Ndiadzwenewino*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri do ola na u ṅwala nga ha tshipiḁa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḁiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḁa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḁa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḁi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshanu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḁa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo wanu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḁa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅdowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḁasi.

U ñwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:
Ndi pfha
ndo... musu ndi
tshi...
Ndi nga
kovhelana
vhudipfhi
hanga na...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ñwala na tsho ñwala dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ño fhedza mushumo washu wa u ñwala.
2. **Kha vha ñivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tshuwedza: Engedzani ñinwe fhungo kha zwe na ñwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya manwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya manwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Mpho ya makhulu wanga vha mukegulu
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane manwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana manwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana manwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 51.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi ɔo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ɔipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio.
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ĩi pṱhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḥo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ĩa mugudi muṱwe na muṱwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa na nga u nea vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kĭlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḍi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṱwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pṱhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 3
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 52.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṱhe o funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṱuku oṱhe o funzwaho kha Themo ya 3.**
 - a. Kha vha ṱwale ḽedere ḽiñwe na ḽiñwe ḽituku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṱwala, kha vha ṱaluse hune ḽedere ḽiñwe na ḽiñwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṱwale rou ya ḽedere ḽiñwe na ḽiñwe kha bugu dzavho dza ṱdowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiñwe na ḽiñwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiñwe na ḽiñwe nga ṱḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṱuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṱwala, kha vha tshimbile na ḽḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṱee thikhedzo sa zwine ya ṱodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṱhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṱḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 91

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Tshikhipha tshiswa tsha Vhuṭali.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Liñwe duvha nga Mugivhela, Vhuṭali o ya doroboni na makhulu wawe. Tsha u thoma, vho ya banngani. Zwi tevhelaho, vho ya poswoni. Mafheleloni, Makhulu vha isa Vhuṭali vhengeleni la zwiambaro nahone vha mu vhudza uri a nga nanga tshikhipha tshiswa. Vhuṭali o vha a tshi funa zwikhipha zwi re na zwifanyiso zwa dzitiraka na dzidainoso, fhedzi Makhulu vha ri hai. Vho vha vha tshi toḁa uri Vhuṭali a khethe tshikhipha tsha pinki. Vhuṭali na Makhulu a vho ngo kona u tendelana, ngauralo mafheleloni, makhulu vha rengela Vhuṭali tshikhipha tshi tshena tsho dowealeho. Vhuṭali o pfha o tungufhala, fhedzi nga murahu mme awe vha vha na muhumbulo wavhuḁi we wa shandula zwoṭhe! Tshiṭori tshi isa phanda na u ṭalutshedza muhumbulo wa mme a Vhuṭali.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 52.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 43.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *takalela: U sedza tshithu ngauri u tshi tshi takalela vhukuma.*
 - *Thendelano: Thandululo thukhu ine muthu muṱwe na muṱwe a i fha u itela uri vhathu vhoṱhe vha kone u swikelela pfhano.*
 - *eletshedza: U ṱea muhumbulo nga ha zwine muthu a nga zwi ita.*
3. **Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṱwe na liṱwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṱwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 3
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 53.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere danzi / mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 3.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭḽeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Tshikhipha tshiswa tsha Vhuṭali*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 53.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 53.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - ____ o vhona / khonani yawe...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
 - b. Kha vha ṅee kilasi nyangaredzo ya mvemalo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.
Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

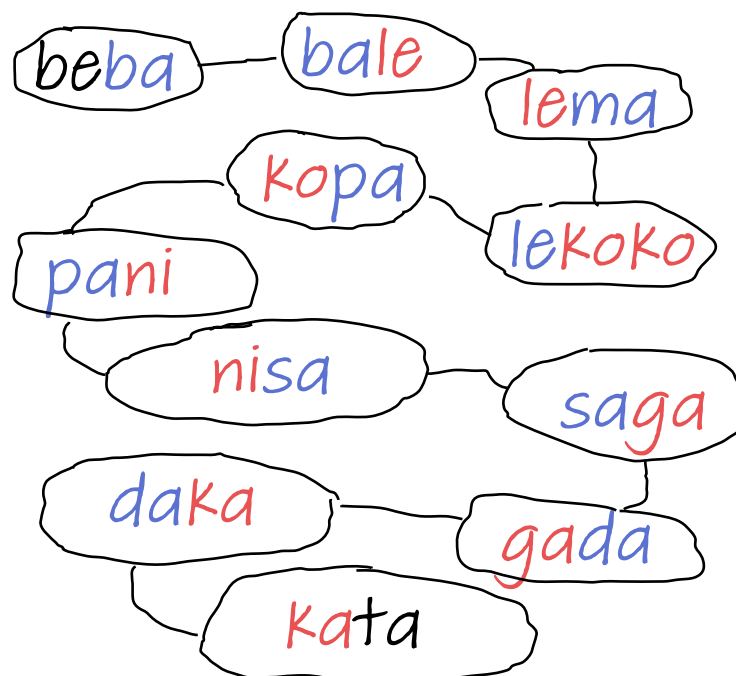
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Kha vha n'wale fhungo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi tḽea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nḽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tḽe uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u dḽina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 55.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modela ngila ya u shuma mishumo yothe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra li onyolosa.
- Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

- Bale o bubela basini.
 - Bibi ya baba yo balea.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga ngila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ngila yo teaho
 - U vhumba majedere na maipfhi nga ngila yo teaho, yavhudi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

Uvhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: *Tshikhipha tshiswa tsha Vhutali*
 - d. Kha vha ambe uri: *Linwe divha nga Mugivhela, Vhutali o ya doroboni na makhulu wawe. Tsha u thoma, vho ya banngani. Zwi tevhelaho, vho ya poswoni. Mafheleloni, Makhulu vha isa Vhutali vhengeleni la zwiambaro nahone vha mu vhudza uri a nga nanga tshikhipha tshiswa. Vhutali o vha a tshi funa zwickhipha zwi re na zwifanyiso zwa dziiraka na dzidainoso, fhedzi Makhulu vha ri hai. Vho vha vha tshi toda uri Vhutali a khethe tshikhipha tsha pinki. Vhutali na Makhulu a vho ngo kona u tendelana, ngauralo mafheleloni, makhulu vha rengela Vhutali tshikhipha tshi tshena tsho dowealeho. Vhutali o pfha o tungufhala, fhedzi nga murahu mme awe vha vha na muhumbulo wavhudi we wa shandula zwothe! Tshitori tshi isa phanda na u talutshedza muhumbulo wa mme a Vhutali.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshitori?
2. **Kha vha ite nyito ya Uvhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza Uvhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yothe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
la 61

Fureme ya u
ñwala:

Ndi khou
vhona...

Heyi thoyi ndi
a i takalela
ngauri...

Ndi takalela
heyi thoyi u
fhira...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsha zwino u ñwala nga ha tshinwe tshithu tsho iteaho ñamusu.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi renga thoyi.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ño: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ño ola na u ñwala nga ha: Nangani thoyi
 - c. Kha vha ambe uri: Ndi vhona... vhengeleni la thoyi. Heyi ndi yone thoyi ine nda khou i toda!
3. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muñe, no fara thoyi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 55.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

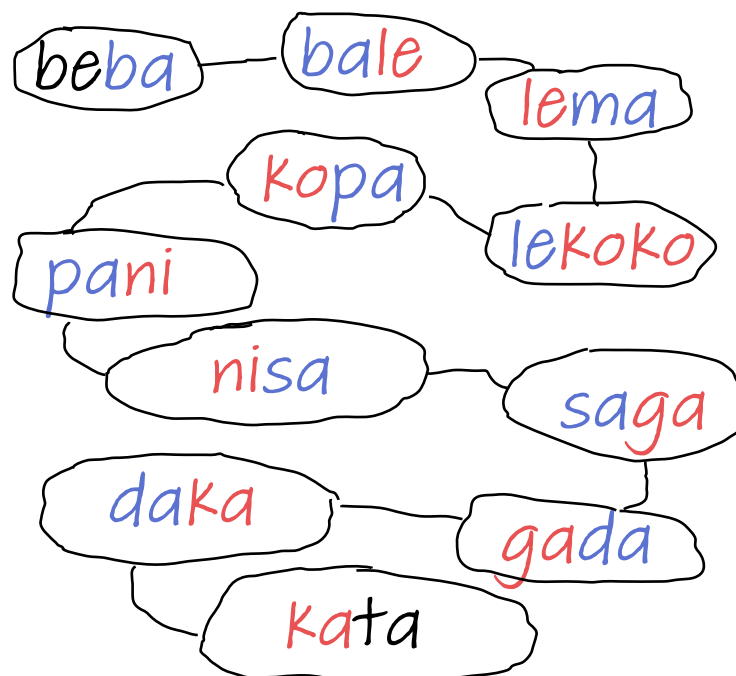
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese.**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Kha vha n'wale fhungo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipida tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi todea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele ntha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tole uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u didina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
- Kha vha vhudze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modela mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modela ngila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
- Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulema kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

- Bai la Bele li na buli.
 - O bubela u raha bola.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga ngila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ngila yo teaho
 - U vhumba majedere na maipfhi nga ngila yo teaho, yavhudi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshikhipha tshiswa tsha Vhuṭali*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siatari
ja 61

Fureme ya u
ñwala:

Ndi khou
vhona...

Heyi thoyi ndi
a i takalela
ngauri...

Ndi takalela
heyi thoyi u
fhira...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñivhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Nangani thoyi
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: thedibee, mpopi, sekwa, phazili, tshidimela, zwibuḽoko, dainaso, nḽu ya mipopi
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari lo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yaḽu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 56.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u nekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. Kha vha sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–6 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidzelele maipfhi a rathi a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–6: *bala, buba, bika, beba, bula, bugu*
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale idzi nomboro dza rathi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule maipfhi nga ngona.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhutanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 57.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 93

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Tshikhipha tshiswa tsha Vhuṭali*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ola na u lebuḽa tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Kha vha engedze lebuḽu dza 1–2.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo waṇu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u nḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza lebuḽu dza 1–2 kha zwifanyiso zwavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE 2, siaṭari
ḷa 61

Fureme ya u
ṅwala:

Ndi khou
vhona...

Heyi thoyi ndi
a i takalela
ngauri...

Ndi takalela
heyi thoyi u
fhira...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoḽea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṽamusi ri ḽo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḽivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḷiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: ḷiiti, kana ipfhi ḷi sumbedzaho nyito, ḷi sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kiḷasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 57.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
 - g. Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ederedanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ḡi songo vha leḡeredanzi / ḡihulwane.
2. **Kha vha ḡivhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ḡalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modele u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele nḡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo a si leḡeredanzi / ḡihulwane. Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze he vha khakhulula hone TKL: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ndi leḡeredanzi / ḡihulwane.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siaṽari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza rathi dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza rathi dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza rathi fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athu ya kilasini, kha vha ite, kha bammbiri, mvetamveto ya mushumo une vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha ðo anḡadza kha bammbiri lo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite vhungoho ha u vhulunga mvetamveto yavho ine vha ðo anḡadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u ñekedza.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhalwa mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha nange tshipiḡa tsha mañwalwa ane vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiḡa tshifho tsha zwe na ñwala tshine na ðo anḡadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vhudze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u anḡadza kha bammbiri li songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u taniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi anḡadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bammbiri li songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u ñekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u anḡadza kha bammbiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u anḡadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino thomani u anḡadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha humbula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
- Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.

2. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).

- Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
- Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
- Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
- Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
- Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza sumbe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza sumbe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha nekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza sumbe fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze hafhu u anḁadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ñamusi ri ḁo fhedzisa u anḁadza tshipiḁa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḁadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḁi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhole na u ḁiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḁa na u anḁadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḁa na u anḁadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḁi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḁadza tshipiḁa tsha mañwalwa avho.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala: Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u ñekedza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze u ñetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ño ñetshedza zwe ra ñwala na zwe ra andadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ñetshedza zwe ra ñwala, ri ñekana na vhañwe. Ri ambela ñtha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ñekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshothe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.
2. **Kha vha modele ñila ya u ñetshedza kha kilasi.**
 - a. Kha vha imisele ñtha mvetamveto yavho yo andadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
 - b. Kha vha ñaluse tshifanyiso tshavho nga u ñavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ñwala. Kha vha modele u ambela ñtha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwanda musu vha tshi fhedza.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.**
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñilugisela u ñetshedza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo la u ñalusa tshifanyiso tshanu nahone ni ñidowedze u vhala zwe na ñwala.
5. **Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.**
6. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñetshedza kha phathinara yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ñalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ñwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḍiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽederedanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḍe vhagudi vhoṭhe nge vha ḍidina.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalala zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetsheslesa nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetsheslesa nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:

Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḡila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḡa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḡaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ñivhaipfhi: Dzina kana ñiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ñoñei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ñivhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ñee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ñiiti'.
 - b. Ndi ño bula ipfhi.
 - c. Arali ñi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ñi ñiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ño shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ña amba.
 - f. Ndi ño vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ñi thoma.**

Foniki: Kha vha fhañe na u ñana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ña
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasña,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho añamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ño shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ño ñana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiñwe na tshiñwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi elekanye nga ipfhi ñine vha nga ñwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhañe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaña maipfhi azwo kha zwi a ñane fhethu ha u ñana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa.

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhate na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhate ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhata maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tɔlusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tɔlusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄adza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha n̄ekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha n̄ekedza.
 - b. Kha vha n̄ee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha u linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ṭa
u tambisa,
pṭasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuṭu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ṭine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ṭlo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṅwalo: Vhagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḍivhaipfhi: Dzina kana ḷiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭoḍei
zwishumiswa.

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḍivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 3 ane a vha maiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ṛee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḷiiti'.
 - b. Ndi ḍo bula ipfhi.
 - c. Arali ḷi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḷi ḷiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḍo shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḷa amba.
 - f. Ndi ḍo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḍi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḷa
u tambisa,
ṗasithisini,
zwithivho zwa
maboḍelo,
wuḷu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḍo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḍo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe tshi elekanye nga ipfhi ḷine vha nga ṇwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a muṇwe na muṇwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hu nyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

